

۲۵۹۵۹

۱۳۸۲ / ۱ / ۳

دانشگاه کردستان

مرکز اطلاعات مدرک علمی ایران
تهیسه مدرک

دانشکده: ادبیات

گروه: زبان و ادبیات عرب

پایان نامه

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان

ترجمه و توضیح تاریخ الادب العربی
عصر الدول و الامارات «قسم الجزيرة العربية»
تالیف دکتر شوقی ضیف

استاد راهنما

دکتر محمود ابراهیمی

استاد مشاور

دکتر سید محمد خالد غفاری

پژوهشگر

سیده مریم میر باقری

۱۳۸۰

۴۵۹۵۹

ترجمه و توضیح تاریخ الادب العربی عصر الدول و الامارات " قسم الجزيرة
العربية " تألیف دکتر شوقی ضیف

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب

توسط :

سیده مریم میرباقری

۱۳۸۲ / ۱۱ / ۳۰

تصویب و ارزشیابی شده توسط کمیته پایان با درجه ^{نامه} الغنی .....

آقای دکتر محمود ابراهیمی استاد راهنما و رئیس کمیته (محل امضاء .....)

آقای دکتر سید محمد خالد غفاری (استاد مشاور) مرتبه ^{دکتر} ممتاز
آقای دکتر عباس اطمینانی (عضو هیئت داوران) مرتبه ^{دکتر} سید
آقای دکتر شهریار همتی (عضو هیئت داوران) مرتبه ^{دکتر} سید

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه کردستان

ماه و سال خاتمه پایان نامه

دی ماه ۱۳۸۰

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم

معلمانی که درس انسانیت و زندگی با صداقت را

به من آموختند.

تقدیر و تشکر

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ» با توجه به این حدیث شریف بر خود واجب و لازم می‌دانم از اساتید محترم به ویژه آقای دکتر محمود ابراهیمی مدیر گروه عربی دانشگاه کردستان که به عنوان استاد راهنما مسئولیت هدایت و راهنمایی این جانب را در طول این تحقیق به عهده گرفتند و در این راه با صبر و متانت از هیچ کوششی دریغ نداشتند، کمال تشکر و تقدیر را بنمایم. و از دکتر سید محمد خالد غفّاری که به عنوان استاد مشاور مرا یاری نمودند، نهایت تشکر و امتنان را دارم. و از همه اساتید محترمی که در دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد از محضر مبارکشان کسب علم نموده‌ام، به خصوص دکتر همتی و دکتر جلالی زاده و دکتر خدادادی که در دوره کارشناسی ارشد از علم و راهنماییهای عالمانه آنها بهره مند بوده‌ام، کمال تشکر و تقدیر را دارم و برای همه این بزرگواران آرزوی توفیق و بهروزی دارم.

نام خانوادگی دانشجو: میرباقری نام: سیّده مریم

عنوان پایان نامه: ترجمه و توضیح تاریخ الادب العربی عصر ((الدّول و الامارات)) قسمت ((الجزيرة العربية)) تألیف دکتر شوقی ضیف

استاد راهنما: دکتر محمود ابراهیمی استاد مشاور: دکتر سید محمد خالد عفاّری

درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: زبان و ادبیّات عربی گرایش: ادبیّات عرب

محل تحصیل (دانشگاه): کردستان

دانشکده: ادبیّات و علوم انسانی تاریخ فارغ التحصیلی: دی ماه ۱۳۸۰ تعداد صفحه: ۳۸۱

کلید واژه ها: (واژه‌های که بیانگر موضوع های پایان نامه است): تاریخ - ادبیّات - عرب - جزیره العرب

این پایان نامه، ترجمه و توضیح قسمت ((جزیره العرب)) از تاریخ ادبیات عرب ((عصر الدّول و الامارات)) تألیف دکتر شوقی ضیف است. از آن جا که تاریخ ادبیّات فارسی و عربی از قدیم‌الایام با هم گره خورده و تأثیرات متقابلی بر هم داشته اند، آشنایی دانشجویان و پژوهشگران ادبیّات فارسی با تاریخ ادبیات عرب از ضروریّات می نمود و چون این کتاب در تاریخ ادبیّات عرب جایگاه خاصی دارد، ترجمه آن را برای پایان نامه خود برگزیدیم که مطابق متن عربی در پنج فصل تنظیم شده است. در فصل اوّل، ابتدا وضعیّت سیاسی مناطق مختلف ((جزیره العرب)) سپس اوضاع اجتماعی، فرقه ها و مذاهب مختلف موجود در ((جزیره العرب)) مورد بررسی واقع شده است.

فصل دوّم به بحث و بررسی در مورد اوضاع فرهنگی و علمی مناطق مختلف ((جزیره العرب)) پرداخته است. در فصل سوّم به بررسی و وضعیّت شعر و شرح حال گروهی از شاعرانی که در اغراض مختلف شعر گفته اند، پرداخته شده و نمونه هائی از اشعار این شاعران نیز با ترجمه فارسی آورده شده است. در فصل چهارم، شرح حال گروهی از شاعران دعوت‌های دینی مثل دعوت اسماعیلیه، دعوت زیدیه، وهّابیه و خوارج همراه با نمونه‌هایی از اشعار آنها با ترجمه فارسی آنها، آورده شده است. فصل پنجم نیز به بررسی وضعیّت نویسندگی و انواع نثر در ((جزیره العرب)) اختصاص دارد که در این جا، نمونه‌هایی از نامه‌های دیوانی، شخصی، فکاهی و همچنین مواعظ و خطبه‌های دینی و مقامات همراه با ترجمه فارسی آورده شده است.

اسم العائلة (اللقب): میر باقری	الاسم: سیده مریم
موضوع الاطروحة: ترجمة و توضیح تاریخ الادب العربی، عصر السدول و الإمارات؛ قسم الجزيرة العربية (تالیف دكتور شوقی ضیف).	
الاستاذ المشرف علی الاطروحة: الدكتور محمود ابراهیمی	
المرحلة الدراسية: ماجستير	الفرع: اللغة العربية و آدابها
حقل: اللغة العربية و آدابها	محل الدراسة: جامعة كردستان
الكلية: آداب و العلوم الانسانية	تاریخ التخرج: دی ۱۳۸۰ عدد الصفحات: ۳۸۱
مفتاح الكلمات: (الكلمات التي تظهر مواضيع الأطروحة) تاریخ - اداب - عرب - جزيرة العربية	

هذه الاطروحة هي ترجمة قسم الجزيرة العربية من كتاب تاریخ الادب العربی عصر الدول و الامارات (تالیف شوقی ضیف).

بما أنّ الصلة الموجودة بين الادب العربی و الادب الفارسی، منذ قديم، كانت صلة وثيقة و التعرف علی تاریخ الادب العربی، يبدو امراً "مُحتماً" للباحثین و الطلاب فی الفروع الادب الفارسی و بما أنّ لهذا الكتاب موقع متميز فی الادب العربی، اخترت ترجمته بصفتي موضوع اطروحتي. رُتبت هذه الاطروحة فی خمسة فصول و فقا للنص العربی. فی الفصل الاول تحدّثنا عن الاوضاع السیاسية و الاجتماعية و الفریق و المذاهب الموجودة فی مناطق الجزيرة العربية المختلفة و فی الفصل الثاني صورنا الاوضاع الثقافية و العلمية فی الجزيرة العربية و فی الفصل الثالث أوضحنا نشاط الشعر و ذكرنا تراجم طائفة من الشعراء و نماذج من أشعارهم مع شرحها الفارسی. و فی الفصل الرابع ذكرنا ايضاً تراجم طائفة من شعراء الدعوات الامناعيلية، الزيدية، الوهابية و الخوارج و ذكرنا نماذج من أشعارهم مع شرحها الفارسی و فی الفصل الخامس تحدّثنا عن الكتابة و تنوع الثر فی الجزيرة العربية و ذكرنا نماذج من الرسائل الديوانية و الشخصية و الفكاهية و الدواعظ و الخطب الدينية و المقامات مع ترجمتهم الفارسیة.

لطفاً پس از آماده سازی به نشانی زیر ارسال شود: تهران، مستادوق پستی ۱۳۷۱-۱۳۱۸۵ مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران

نرم شماره ۱۱-الف

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۳	مقدمه مترجم
۵	ترجمه مقدمه مؤلف
فصل اول: سیاست و جامعه	
۱۱	- سرزمینها، دولتها و امارتها
۱۳	حجاز و امارتهای آن
۲۲	نجد، قبایل، شیوخ و امارتهای آن
۲۸	یمن و دولتهایش
۳۶	حضر موت، ظفار و تاریخشان
۴۰	عمان و امرایش
۴۳	بحرین و دولتهایش
۴۸	- اوضاع اجتماعی
۵۷	- تشیع
۶۳	- خوارج: اباضیه
۶۶	- دعوت وهابیان یا سلفیان
۶۸	- زهد و تصوف

فصل دوم: فرهنگ

- ۷۴ ..... جنبش علمی -
- ۸۱ ..... علوم آغازین -
- ۸۵ ..... علوم دربانوردی -
- ۸۸ ..... علوم لغت، نحو، بلاغت و نقد -
- ۱۰۲ ..... علوم فقه، حدیث، تفسیر، قراءات و کلام -
- ۱۲۰ ..... تاریخ -

فصل سوم: پویایی شعر و شعرا

- ۱۲۷ ..... جریان شعر بر همه زبانها -
- ۱۳۳ ..... کثرت شاعران -
- ۱۶۴ ..... شعرای مدیحه سرا -
- ۱۷۲ ..... قاسم بن هتیمل -
- ۱۷۷ ..... احمد بن سعید خروسی ستالی -
- ۱۸۳ ..... علی بن مقرب عیونی -
- ۱۸۹ ..... عبدالصمد بن عبدالله باکثیر -
- ۱۹۴ ..... شعرای مرثیه سرا -
- ۲۰۰ ..... تهامی -
- ۲۰۷ ..... جعفر خطی -
- ۲۱۱ ..... شعرای فخر و هجا -

نشوان بن سعید حمیری ۲۱۷

سلیمان تبهانی ۲۲۱

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران
تهیه مدارک

فصل چهارم: جمعی از شعرا

شعرای مذهب اسماعیلی ۲۲۸

ابن قم ۲۳۴

سلطان خطاب ۲۴۰

عمارہ یمنی ۲۴۵

شعرای دعوت زیدی ۲۵۲

یحیی بن یوسف النشو ۲۶۱

موسی بن یحیی بهران ۲۶۶

علی بن محمد عنسی ۲۷۲

شعرای خوارج ۲۷۷

ابواسحاق حضرمی ۲۸۱

ابن هبیبی ۲۸۷

شعرای دعوت وهابی سلفی ۲۹۲

محمد بن اسماعیل حسنی صنعانی ۲۹۵

ابن مشرف احسائی ۳۰۰

شعرای زهد تصوّف و مدایح نبوی ۳۰۶

۳۱۹..... عبدالرحیم برعی

۳۲۵..... عبدالرحمان عید روس

فصل پنجم: نثر و انواع آن

۳۳۲..... نگارشهای گوناگون

۳۴۰..... نامه‌های دیوانی

۳۵۱..... نامه‌های شخصی

۳۶۲..... مواعظ و خطبه‌های دینی

۳۶۸..... محاورات، رسائل فکاهی و مقامات

۳۷۷..... فهرست منابع و مأخذ

پیشگفتار

بیشتر کسانی که به نگارش تاریخ ادبیات عرب پرداخته اند آن را به پنج دوره اساسی تقسیم نموده اند که عبارت است از : ۱- عصر جاهلی یا قبل از اسلام ۲- عصر اسلامی ، که از ظهور اسلام شروع شده و تا سقوط دولت اموی در سال ۱۳۲ هجری ادامه می یابد. این عصر ، عصر شکل گیری و فتوحات دولت اسلامی می باشد . بعضی از مورّخین این عصر را به دو قسمت تقسیم نموده اند : الف - از ظهور اسلام تا پایان دوره خلفای راشدین که آن را عصر صدر اسلام نام نهاده اند ب: از پایان دوره خلفای راشدین تا سقوط دولت اموی، که این عصر ، موسوم به عصر اموی می باشد . ۳- عصر عبّاسی که با روی کار آمدن دولت عبّاسی در سال ۱۳۲ هجری شروع شده و تا سقوط بغداد به دست مغولها در سال ۶۵۶ هجری ادامه می یابد . در مورد تقسیم این دوره نسبتاً طولانی نیز نظرات مختلفی وجود دارد. برخی ، صد سال اوّل حکومت دولت عبّاسی را عصر عبّاسی اوّل و بقیه را عصر عبّاسی دوّم نامیده اند. برخی دیگر، عصر عبّاسی را به سه دوره تقسیم نموده اند به این صورت که صد سال اوّل حکومت عبّاسی را عصر عبّاسی اوّل ، دوره بعد تا سال ۳۳۴ هجری که آل بویه بر ((بغداد)) مستولی شدند را عصر عبّاسی دوّم و دوره ای که از زمان سلطه آل بویه بر ((بغداد)) شروع شده و تا سلطه مغولها بر ((بغداد)) ادامه می یابد را عصر عبّاسی سوّم نامیده اند. برخی از مورّخین نیز دوره ای که از زمان سلطه آل بویه بر ((بغداد)) شروع می شود و تا ورود سلجوقیان به بغداد در سال ۴۴۷ هجری ادامه می یابد را

عصر عبّاسی سوّم و از این زمان تا پایان خلافت عبّاسی را عصر عبّاسی چهارم نامیده اند . ۴- عصری که از سلطه مغولها بر (بغداد) در سال ۶۵۶ هجری شروع می- شود و تا حمله فرانسویها به (مصر) در سال ۱۲۱۳ هجری ادامه می یابد . ۵- عصر جدید که از سال ۱۲۱۳ هجری شروع شده و تا عصر حاضر ادامه می یابد .

اما دکتر (شوقی ضیف) تاریخ ادبیّات خود را طبق تقسیم بندی دیگری نگاشته است . وی دوره ای که از سال ۳۳۴ هجری شروع شده و تا عصر حاضر ادامه می یابد را عصر ((الدُّول و الامارات)) نامیده است . دلیل این نامگذاری نیز آن بوده که در این دوره خلافت عبّاسی فقط اسماً حکومت را در دست داشته و حکومت مناطق مختلف عملاً در دست دولتهای مختلف کوچک بوده است . بعد از دولت عبّاسی نیز مغولها فقط بر قسمتهایی از جهان عرب تسلّط داشته اند . دوره حکومت عثمانیها نیز به معنی واقعی کلمه یک عصر به حساب نمی آید . پس نامگذاری این دوره ها به این سه اسم صحیح نمی باشد . لذا دکتر (شوقی ضیف) این دوره را عصر ((الدُّول و الامارات)) نامیده و در آن به تاریخ ادبیّات عرب در مناطق مختلف تحت سلطه دولتها- ی مختلف پرداخته است که تا به حال قسمتهای مربوط به ((شام)) ((عراق)) و ((ایران)) توسط دانشجویان دانشگاه کردستان مورد ترجمه و توضیح واقع شده اند . این جانب نیز ترجمه قسمت ((جزیره العرب)) را به عنوان موضوع پایان نامه خود برگزیده ام . امید است این کار، گامی در جهت فراهم نمودن زمینه برای استفاده بهتر دانشجویان و پژوهشگران از این اثر ارزشمند دکتر (شوقی ضیف) باشد .

سیده مریم میر باقری

حمد و سپاس خدای را که انسان را آفرید و چراغ جانش را به نور علم منور ساخت.

با توجه به این که مجموعه کتابهای «شوقی ضیفه» در زمینه ادبیات عربی کاملترین مجموعه تاریخ تحلیلی ادبیات عرب می باشد که به زبان عربی نگاشته شده است، تصمیم گرفتم ترجمه و توضیح قسمت اول از جزء پنجم این مجموعه که به بررسی تاریخ ادبیات عرب در «جزیره العرب» در عصر «الدول و الامارات» پرداخته است را به عنوان موضوع پایان نامه ام برگزینم که خوشبختانه مورد موافقت مدیر محترم گروه ادبیات عرب واقع گردیده و به تصویب رسید.

این پایان نامه که ترجمه و توضیح قسمت «جزیره العرب» است برابر اصل متن عربی در پنج فصل تنظیم شده است. در فصل اول اوضاع سیاسی و دولتهای مختلفی که در مناطق مختلف «جزیره العرب» در این عصر حکومت کرده اند، وضعیت جامعه و دعوتهای دینی و مذهبی مثل تشیع، خوارج و دعوت وهابی و... مورد بررسی واقع شده است. در فصل دوم به وضعیت فرهنگی این منطقه و رونق علمی مثل علم دریانوردی، نحو، بلاغت، فقه، حدیث، تفسیر و قرائات و علم کلام پرداخته شده است. در فصل سوم نیز ابتدا وضعیت شعر در مناطق مختلف «جزیره العرب» در این عصر مورد بررسی واقع شده است. سپس شرح حال برخی از شعرای معروف مثل «قاسم بن هیتمل»، «احمد بن سعید الخروسی الستالی»، «علی بن مقرب عیونی»، «عبدالله باکنیر»، «جعفر خطی» و... همراه با نمونه هایی از شعر آنها و توضیح فارسی اشعار آورده شده است. در فصل چهارم، شرح حال برخی از شعرای مذاهب مختلف اسماعیلیه، زیدیه، خوارج، وهابی و شعرای زهد، تصوف و مدایح نبوی با ذکر نمونه هایی از شعرشان و توضیح فارسی اشعار آورده شده است. فصل پنجم نیز به بررسی

وضعیت نثر پرداخته است. در این فصل ابتدا نمایی از اوضاع نثر در مناطق مختلف «جزیره العرب» در این عصر ارائه شده است. سپس انواع آن مثل نامه‌های دیوانی، نامه‌های شخصی، مواعظ و خطبه‌های دینی، رسائل فکاهی و مقامات مورد بررسی واقع شده‌اند و نمونه‌هایی از هر کدام همراه با ترجمه و توضیح فارسی آورده شده است.

با این که تلاش و دقت فراوانی در این کار صورت گرفته و اشکالات تا حد امکان با استفاده از نظرات اساتید محترم برطرف گردیده، ولی بدون شک کار این جانب خالی از نقص و اشکال نیست.